

УДК 159.9:376

*Олеся Анатоліївна Посвістак,
доктор психологічних наук, доцент
в.о. завідувача кафедри міжнародної
комунікації та політології,
Хмельницький національний університет,
м. Хмельницький, Україна
ORCID: 0000-0002-8462-3584
245441ss@gmail.com*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ВІКОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ РІЗНИХ ТИПІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті презентовано результати порівняльного аналізу вікових особливостей здобувачів закладів освіти різних типів як суб'єктів навчально-професійної діяльності. Зазначається, що студент-першокурсник коледжу значно відрізняється від студента-першокурсника ЗВО, тому що перебуває на етапі становлення суб'єктності. Отже, перед викладачами коледжу постає відповідальне психолого-педагогічне завдання формування особистості здобувача як суб'єкта навчально-професійної діяльності. З цією метою необхідно коригувати його самооцінку, навчити його навичкам саморегуляції, вмінню планувати, організовувати власну діяльність, розпоряджатися часом, повноцінно спілкуватися та вчитися самостійно.

Ключові слова: вікові особливості; здобувач; заклад освіти; суб'єкт навчально-професійної діяльності; особистість.

*Olesya Posvistak,
PhD of Psychological,
Associate Professor
head of the department of international
communication and political science,
Khmelnytskyi National University,
Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: 0000-0002-8462-3584
245441ss@gmail.com*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE AGE CHARACTERISTICS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF DIFFERENT TYPES AS SUBJECTS OF EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL ACTIVITIES

The article presents the results of a comparative analysis of the age characteristics of the students of educational institutions of different types as subjects of educational and professional activity. It is noted that if we consider a student of the 1st year of a higher education institution, then objectively it is possible to single out the formed self-esteem and worldview, independence. He can control his own actions and emotions. He is at the peak of his intellectual abilities. While studying in grades 10-11, he learned various types of independent work and prepared for independent search for knowledge. However, the degree of development of subject properties can be different, and of course, the process of forming subject properties is still underway.

As for the 1st-year college student, the picture will be different. Self-esteem is almost formed, but it is not stable. He is less independent and cannot always control his own emotions and behavior. Only by the end of the 1st year (achievements of 16-17 years) does he begin to fully control himself. Since the formation of cognitive processes is completed, he still has to learn to control them. Unfortunately, first-year students of 15-16 years do not fully possess the skills of independent work: they do not know how to plan, work with scientific literature, and overcome serious difficulties at work. Communication with peers is important for him, and he relies more on their assessment of his own personality and activities. Therefore, it depends on communication with peers. From this it can be concluded that the students of colleges are significantly different from students of institutions of higher education, because they are at the

stage of formation of subjectivity, worldview, cognitive abilities, self-esteem and self-regulation are at the stage of formation, the emotional background is unstable. In communication, a college student depends on the opinion of peers.

Thus, educational and professional activity is aimed at forming the personality of a professional as a subject of professional activity: an active person who knows how to independently plan his own activities, who has self-awareness and self-regulation. A first-year college applicant is significantly different from a first-year student at a higher education institution, because he is at the stage of becoming a subject. The existing contradiction between society's high need for independent and self-realized specialists capable of active adaptation and the underdevelopment of a part of college applicants as subjects of educational and professional activity indicates an important problem - the need to form the subjectivity of first-year college applicants. Therefore, college teachers face the responsible psychological and pedagogical task of forming the student's personality as a subject of educational and professional activity. For this purpose, it is necessary to correct his self-esteem, teach him self-regulation skills, the ability to plan, organize his own activities, manage time, fully communicate and learn independently.

Keywords: *age characteristics; getter; educational establishment; subject of educational and professional activity; personality.*

Модернізація початкової та середньої професійної освіти на основі державного стандарту полягає у переході освіти від знань, вмінь і навичок до способу діяльності, відповідно до завдань, значущих для конкретної сфери праці. Сучасний освітній процес має бути спрямований на оволодіння здобувачами відповідними видами діяльності, набуття ними необхідними загальними та професійними компетенціями. Пропонується зміна ролі здобувачів в освітньому процесі: перехід із позиції здобувач-викладач на позицію рівноправних суб'єктів освітньої діяльності. Суб'єкт професійної діяльності повинен бути готовий самостійно планувати власну діяльність, здійснювати необхідні дії та операції, а отриманий результат вміти співвідносити із поставленою метою, а також за необхідності коригувати способи діяльності.

Водночас необхідно враховувати, що в умовах демографічної кризи заклади професійної (професійно-технічної) освіти відчувають дефіцит абітурієнтів. Більшість випускників загальноосвітніх шкіл прагнуть вступити до закладів вищої освіти; до закладів професійної (професійно-технічної) освіти вступають учні, які мають слабкі знання та низьку мотивацію до навчальної діяльності.

З огляду на те, що згідно Закону України «Про вищу освіту» (2014) визначено різні типи закладів вищої освіти: університет, академія, інститут, коледж тощо, вони мають різну вікову категорію вступників. Коледжі мають право зараховувати абітурієнтів з базовою загальною середньою освітою (випускники 9-го класу), так і з повною загальною середньою освітою (випускники 11\12-х класів та закладів професійної (професійно-технічної) освіти)), а університети, інститути, академії лише останню категорію вступників. Тому проблема адаптації здобувачів до нових умов навчання, а отже, підвищення його ефективності залишається актуальною. Ситуація, що склалася, вимагає, з одного боку, уважного вивчення здобувача як суб'єкта навчально-професійної діяльності, а з іншого виявлення умов, розробки методів і прийомів психолого-педагогічного супроводу соціально-психологічної адаптації до нових умов навчання.

Аналіз державних стандартів свідчить, що у вимогах до рівня підготовки студентів коледжу відображено професійні якості особистості, загальні та професійні компетенції, які визначають успішність формування спеціаліста як суб'єкта професійної діяльності. Аналіз навчальних планів показує, що у програмному матеріалі формування якостей суб'єктності особистості або відсутнє взагалі, або закладено опосередковано, що призводить до зниження якості професійної підготовки.

Різні аспекти навчально-професійної діяльності розглядалися у сучасних дослідженнях В.І. Бочелюка, Л.К. Велитченка, І.В. Данилюка, А.Б. Коваленко, В.Г. Панка, В.В. Рибалки, В.А. Семиченко, Н.В. Чепелевої, А.В. Фурмана, В.М. Чернобровкіна, Н.Ф. Шевченко, Т.Д. Щербан та ін.

На думку В.А. Роменця юнацтво або старше підлітництво характеризується тим, що провідною діяльністю є навчально-професійна, яка відрізняється від навчальної тим, що в її процесі здійснюється професійне та особисте самовизначення. У підлітка у цьому віці виникає потреба у самореалізації, формується самосвідомість, ставляться завдання саморозвитку, самовдосконалення, самоактуалізації [7]. Г.С. Костюк визначає навчально-професійну діяльність як провідну у старшокласника та учня професійно-технічного училища. Він розглядає навчально-професійну діяльність як діяльність, в процесі якої у старшокласника формується потреба у праці, професійні інтереси [4].

Н.В. Чепелева розуміє навчально-професійну діяльність як діяльність, що визначає становлення подальшої трудової діяльності та ставлення суб'єкта до праці [9]. Досліджуючи чинники становлення навчально-професійної діяльності здобувачів, вона зазначає, що навчально-професійна діяльність є необхідною умовою становлення майбутнього спеціаліста як активного, мобільного суб'єкта, здатного до постійного розвитку, готового до інноваційної діяльності фахівця. Навчально-професійна діяльність, на її думку, – це діяльність, за допомогою якої реалізується суб'єктно-орієнтовна потреба у знаннях, вміннях, навичках, коло якої є органічне важливою для суб'єкта сферою професійної діяльності, яка регулюється його уявленнями про ідеального професіонала.

Мета дослідження – презентація результатів порівняльного аналізу вікових особливостей здобувачів закладів освіти різних типів як суб'єктів навчально-професійної діяльності.

Як відомо, у житті суб'єкта діяльності кожен віковий період визначається сукупністю чинників, що зумовлюють розвиток його особистості: соціальна ситуація розвитку; провідний тип діяльності; основні психічні новоутворення. Психологи виокремлюють такі провідні види діяльності як спілкування із дорослими, предметно-маніпулятивна діяльність, гра, навчальна діяльність, суспільно корисна праця, навчально-професійна діяльність.

Як зауважує В.А. Семиченко, навчально-професійна діяльність – це специфічний вид діяльності, спрямований на самого того, хто навчається (як її суб'єкта) з метою розвитку, формування його особистості як професіонала [8]. Л.К. Велитченко під навчально-професійною діяльністю розуміє систематичну свідому та поетапну діяльність студентів з оволодіння теоретичними основами відповідних спеціальностей, професійного саморозвитку та освоєння способів їх реалізації на практиці. Ефективність формування навчально-професійної діяльності студентів середніх технічних закладів освіти залежить, на його думку, від таких умов, як розробка системи базисних і додаткових курсів, використання контекстно-особистісного підходу, створення інформаційно-освітнього середовища, що динамічно розвивається [1].

М.П. Козирев і Ю.Р. Козловська вважають, що основою професійної підготовки у закладі вищої освіти є навчально-професійна діяльність як процес набуття навчальних та спеціальних знань, вмінь і навичок, а також процес саморозвитку суб'єкта в процесі вирішення навчальних та спеціальних завдань [2].

Таким чином, теоретичний аналіз сучасних досліджень дозволяє виявити відмінні риси навчально-професійної діяльності:

- навчально-професійна діяльність здійснюється при набутті конкретної професії: у закладах вищої освіти, коледжах, технікумах, училищах, у профільних класах загальноосвітніх шкіл;
- навчально-професійна діяльність визначається як діяльність, в процесі якої слухачі набувають навчальні та спеціальні знання, вміння і навички;
- мета навчально-професійної діяльності полягає у формуванні та розвитку особистості професіонала;

- навчально-професійна діяльність дозволяє реалізувати основну потребу особистості – потребу у самореалізації, а також дозволяє формувати самосвідомість, потребу у праці, професійні інтереси;
- навчально-професійна діяльність характеризується суб'єктивністю, активністю, предметністю, цілеспрямованістю та усвідомленістю.

Таким чином, можна стверджувати, що навчально-професійна діяльність – це діяльність, що здійснюється при набутті конкретної професії, метою якої є формування особистості професіонала як суб'єкта професійної діяльності. Суб'єкт навчально-професійної діяльності має бути активним учасником професійної діяльності, вміти планувати власну діяльність, мати адекватну самооцінку, розвинену самосвідомість та ефективну самостійність, навички саморегуляції.

У віковій періодизації рання юність чи старший шкільний вік відповідає 15–18 рр., а студентський вік, чи пізня юність, належить до 17–23 рр. Відповідно типові суб'єкти цих освітніх періодів – старші школярі та студенти. На жаль, до цієї класифікації не потрапляють учні закладів середньої професійної освіти (коледжів, технікумів), які вступають до закладів освіти після закінчення 9 класів. По суті вони є студентами, але належать до категорії старшокласників.

Розглянемо вік студентства, який відповідно до «середніх» показників охоплює у цілому вік від 14–15 до 23–25 рр. І ділиться на два етапи: рання юність (від 14–15 до 18 рр.) та пізня юність, або початок дорослості (від 18 до 23–25 рр.). Основні підходи до вікової періодизації, що є вихідною для визначення типового суб'єкта освітнього коледжу у ранній юності (від 14–15 до 18 рр.), відображено Л.С. Виготським, Ф.Райс, К.Долджін та ін. [3; 6]. На їхню думку, у цей період основного значення набуває ціннісно-орієнтаційна активність, яка пов'язана із прагненням до автономії, правом бути собою. Провідним типом діяльності є спілкування з однолітками. Психологічним новоутворенням цього віку є формування самовизначення, яке характеризується усвідомленням себе як члена суспільства та власної позиції у цьому суспільстві. Самовизначення ґрунтується на стійко сформованих інтересах і прагненнях суб'єкта, а також спирається на світогляд підлітка, що склався. Суб'єкт враховує власні можливості та зовнішні обставини, це дозволяє йому свідомо обирати професію. Справжнє самовизначення формується набагато пізніше і спирається на чітку внутрішню позицію дорослої людини.

Пізня юність та початок дорослості (від 18 до 23–25 рр.) чи студентство. Проблема студентства як особливої соціально-психологічної та вікової категорії аналізувалась Л.В. Долинською, Г.С. Костюком, С.Д. Максименком, В.А. Роменцем та ін. Цей період є центральним періодом становлення характеру, інтелекту, ціннісних орієнтацій. Повністю завершується статеве дозрівання. Юнаки готові до вибору супутника життя, створення сім'ї. Підвищується самоконтроль та саморегуляція, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива. Поліпшується загальна комунікативність та емоційне самопочуття. Цей період характеризується піком інтелектуальних і пізнавальних можливостей, зрілістю у розумовому та моральному вимірах, світоглядом, сміливістю, рішучістю, прямолінійністю. Студент є суб'єктом навчальної діяльності, яка, перш за все, визначається двома основними мотивами: мотивом досягнення та пізнавальним мотивом. Пізнавальні мотиви складають основу навчально-пізнавальної діяльності студента, і відповідають самій природі його мисленнєвої діяльності. Основним новоутворенням цього віку є досягнення соціальної зрілості. Під досягненням соціальної зрілості розуміється з одного боку, можливість виконання соціальних обов'язків, з іншого – прийняття відповідальності за життя, рішення і вчинки, тобто оволодіння повним комплексом соціальних функцій дорослої людини [5].

Порівняємо вікові характеристики здобувачів 1-го курсу закладів вищої та середньої професійної освіти (таблиця 1). Мета такого порівняння – виявити специфічні особливості віку та ті труднощі, з якими стикаються викладачі та самі здобувачі. Параметри порівняння – сфери особистості (суб'єктності).

Таблиця 1

**Вікова характеристика здобувача
як суб'єкта навчально-професійної діяльності**

| Сфери особистості (суб'єктності) | Студент коледжу як суб'єкт навчальної діяльності 15-17 рр. | Студент ЗВО як суб'єкт навчальної діяльності 17-19 рр. |
|---|--|--|
| Сфера діяльності (провідний тип діяльності) | Інтимно-особистісне спілкування | Навчально-професійна діяльність |
| Сфера світогляду | Формується власний світогляд як цілісна система поглядів, знань і переконань | Сформований власний світогляд |
| Емоційна сфера | Недостатній контроль емоцій. Емоційне самопочуття є нестабільним | Контроль емоцій і почуттів. Емоційне самопочуття є більш стабільним |
| Когнітивна сфера | Відбувається зростання концентрації уваги, об'єма пам'яті, остаточно формується абстрактно-логічне мислення. З'являється вміння розбиратись у складних питаннях. Основним мотивом пізнавальної діяльності є набуття професії | Пік становлення інтелектуальних і пізнавальних здібностей |
| Сфера спілкування | Стосунки із ровесниками перебувають у центрі уваги. Відбувається сепарація від дорослих і перш за все батьків і вчителів, посилюється авторитет групи ровесників | Розширення міжособистісного спілкування. Пік на 1-му курсі (17-19 рр.) |
| Сфера вольової регуляції. Саморегуляція | Зростає вольова регуляція, між тим ще недостатньо усвідомлюються наслідки власних вчинків | Достатні вольова регуляція і саморегуляція |
| Сфера самосвідомості | Формується самосвідомість, яка дає молодій людині уявлення про себе саму, оцінку власної зовнішності, розумових, моральних, вольових якостей | Самосвідомість сформована |
| Сфера повноважень дорослої людини | Немає | Є |
| Психічні новоутворення | Формування самовизначення, яке характеризується усвідомленням себе як члена спільноти і власної позиції у ній. Самовизначення ґрунтується на усталено склавшихся інтересах і прагненнях суб'єкта, а також спирається на світогляд підлітка, що сформувався. Суб'єкт при цьому враховує власні можливості і зовнішні обставини, що дозволяє йому свідомо обирати професію | Досягнення соціальної зрілості через оволодіння комплексом соціальних функцій дорослої людини. (можливість виконання соціальних обов'язків, прийняття відповідальності за життя, рішення і вчинки тощо). Досягнення соціальної зрілості молодій людині почуттів дорослості. Це відбувається тоді, коли вона переходить з позиції «дайте мені, я хочу» на позицію «я віддаю, я можу». Це відбувається тоді, коли суб'єкту властиві такі якості, як саморозвиток, активність, самосвідомість. |

Якщо розглядати здобувача 1-го курсу закладу вищої освіти, то об'єктивно можна виокремити сформовану самооцінку та світогляд, самостійність. Він може контролювати

власні дії та емоції. Він перебуває на піці інтелектуальних здібностей. Навчаючись у 10-11 класах, він навчився різним видам самостійної роботи та підготувався до самостійного пошуку знань. Однак ступінь розвиненості суб'єктних властивостей може бути різною, і звичайно, ще йде процес становлення суб'єктних властивостей.

Щодо слухача 1-го курсу коледжу, то картина буде іншою. Самооцінка майже сформована, але не є стійкою. Він менш самостійний і не завжди може контролювати власні емоції та поведінку. Лише до кінця 1-го курсу (досягнення 16–17 рр.) він починає повноцінно себе контролювати. Оскільки завершується формування когнітивних процесів, то він ще має навчитися ними управляти. На жаль, студенти-першокурсники 15–16 рр. не повною мірою володіють навичками самостійної роботи: не вміють планувати, працювати із науковою літературою, долати серйозні труднощі у роботі. Для нього важливим є спілкування з однолітками, і він більше спирається на їхню оцінку власної особистості та діяльності.

Отже, він залежить від спілкування з однолітками. Звідси можна зробити висновки, що здобувачі коледжів значно відрізняються від здобувачів закладів вищої освіти, тому що перебувають на етапі становлення суб'єктності, світогляд, когнітивні здібності, самооцінка та саморегуляція перебувають у стадії формування, емоційне тло є нестійким. У спілкуванні студент коледжу залежить від думки однолітків.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, навчально-професійна діяльність націлена на формування особистості професіонала як суб'єкта професійної діяльності: активного, що вміє самостійно планувати власну діяльність, що володіє самосвідомістю та саморегуляцією. Здобувач-першокурсник коледжу значно відрізняється від здобувача-першокурсника ЗВО, тому що перебуває на етапі становлення суб'єктності. Існуюча суперечність між високою потребою суспільства у самостійних та самореалізованих спеціалістах, здатних до активної адаптації та нерозвиненістю частини здобувачів коледжу як суб'єктів навчально-професійної діяльності позначає важливу проблему – необхідність формування суб'єктності здобувачів-першокурсників коледжу. Отже, перед викладачами коледжу постає відповідальне психолого-педагогічне завдання формування особистості здобувача як суб'єкта навчально-професійної діяльності. З цією метою необхідно коригувати його самооцінку, навчити його навичкам саморегуляції, вмінню планувати, організовувати власну діяльність, розпоряджатися часом, повноцінно спілкуватися та вчитися самостійно.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного синтезу: монографія. Одеса: Південний науковий центр АПН України, 2005. 302 с.
2. Козирєв М.П., Козловська Ю.Р. Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* №1, 2013. С. 305–313.
3. Кондратенко Л.О. Питання періодизації психічного розвитку в історії вітчизняної психології (кінець XIX – початок XXI століття). *Актуальні проблеми сучасної української психології: наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України* / за ред. С.Д. Максименка. К.: Нора-Друк, 2003. Вип. 23. С. 146–156.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Радянська школа, 1989. 608 с.
5. Павлюк М.М. Психологія розвитку самостійності майбутнього фахівця: дис. д-ра психол. наук. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. К., 2019. 393 с.

6. Поліщук В.М. Вікова періодизація та вікова класифікація. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Випуск 1. Том 2. 2017. С. 103–108.
7. Роменець В.А. Фантазія, пізнання, творчість. К.: Наукова думка, 1965. 152 с.
8. Семиченко В.А. Психологія діяльності: модульний курс (лекції, практичні заняття, завдання для самостійної роботи) для викладачів і студентів. К.: Издатель Эшке А.Н., 2002. 247 с.
9. Чепелева Н.В. Психологія читання тексту студентами вузів. Монографія. К.: Либідь, 1990. 96 с.

REFERENCES

1. Velytchenko, L.K. (2005). *Pedagogichna vzajemodija: teoretychni osnovy psykologichnogo syntezu: monografija*. Odesa: Pivdennyj naukovyj centr APN Ukraïny [in Ukrainian].
2. Kozyrjev, M.P. & Kozlovs'ka, Ju.R. (2013). *Profesijne stanovlennja fahivcja v umovah vyshhogo navchal'nogo zakladu*. [Professional formation of a specialist in the conditions of a higher educational institution]. *Naukovyj visnyk L'vivs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. Serija psykologichna. № 1*. 305–313 [in Ukrainian].
3. Kondratenko, L.O. (2003). *Pytannja periodyzacii' psykichnogo rozvytku v istorii' vitchyznjanoi' psykologii' (kinec' XIX – pochatok XXI stolittja)*. [The question of the periodization of mental development in the history of domestic psychology (end of the 19th - beginning of the 21st century)]. *Aktual'ni problemy suchasnoi' ukrai'ns'koi' psykologii': naukovi zapysky Instytutu psykologii' im. G.S. Kostjuka APH Ukraïny / za red. S.D. Maksymenka. Vyp. 23, 146–156*. K.: Nora-Druk [in Ukrainian].
4. Kostjuk, G.S. (1989). *Navchal'no-vyhovnyj proces i psykichnyj rozvytok osobystosti*. K.: Radjans'ka shkola [in Ukrainian].
5. Pavljuk, M.M. (2019). *Psykologija rozvytku samostijnosti majbutn'ogo fahivcja. Doctor's thesis*. K. [in Ukrainian].
6. Polishhuk, V.M. (2017). *Vikova periodyzacija ta vikova klasyfikacija* [Age periodization and age classification]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Serija: Psykologichni nauky. Vypusk 1. Tom 2, 103–108* [in Ukrainian].
7. Romenc', V.A. (1965). *Fantazija, piznannja, tvorchist'*. K.: Naukova dumka [in Ukrainian] [in Ukrainian].
8. Semichenko, V.A. (2002). *Psikhologija dejatel'nosti: modul'nyj kurs (lekcii, prakticheskie zanjatija, zadanija dlja samostojatel'noj raboty) dlja prepodavatelej i studentov*. K.: Izdatel' Jeshke A.N. [in Russian].
9. Chepeljeva, N.V. (1990). *Psykologija chytannja tekstu studentamy vuziv*. Monografija. K.: Lybid' [in Ukrainian].

Бібліографічний опис для цитування:

Посвістак О. А. Порівняльний аналіз вікових особливостей здобувачів закладів освіти різних типів як суб'єктів навчально-професійної діяльності. *Психологічний журнал*. Умань: ВПЦ «Візаві», 2022. Вип. 9. С. 43–49.